

ՄԱՐՄՆԻ ՄԱՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐՈՎ ԿԱԶՄՎԱԾ ՆՈՐ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԸ  
XII ԴԱՐԻ ԲԺՇԿԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ (Մ. ՀԵՐԱՑԻ, ԱԲՈՒՍԱՅԻԴ)

Ինչպես գիտենք, միջնադարյան հայ բժշկագիտության վերելքը սկսվել է XII դարում՝ կապվելով Կիլիկիայի բժշկագիտական դպրոցի հիմնադիր ներկայացուցիչ Մխիթար Հերացու անվան հետ: Խոր գիտակ լինելով հունական, արաբական ու պարսկական բժշկության ստեղծած ավանդներին՝ Հերացին *«Ջերմանց մխիթարություն»* գրքի առաջաբանում մատնանշում է ոչ միայն բժշկության համակողմանի զարգացման իր ծրագիրը, այլ նաև շեշտը դնում է իր գրվածքը ժողովրդին հասկանալի լեզվով մատուցելու վրա. «Եւ արարի զսա գեղջուկ և արձակ բարբառով, զի դիւրահաս լիցի ընթերցողաց»<sup>1</sup>: Ինչպես իրավացիորեն նկատում է Ղ. Հովնանյանը, ժողովրդական լայն զանգվածներին հասկանալի լինելու խնդիրն այս շրջանում ամենից ավելի ուներ բժշկությունը՝ իբրև կյանքի և առողջության պահպանությանը ծառայող գիտություն<sup>2</sup>: Եվ ահա Հերացու այս բժշկարանը ժամանակի խոսակցական լեզվով շարադրված առաջին գիտական աշխատությունն է, որը նաև անփոխարինելի սկզբնաղբյուր է միջին հայերենի բառապաշարի, ինչպես նաև հնչյունական ու քերականական առանձնահատկությունների ուսումնասիրության համար:

Հերացու նախաձեռնած կարևոր գործում իր լուրջ դերակատարումն է ունեցել նաև նրա ժամանակակից և հետևորդ ասորի բժիշկ Աբուսայիդը, որի

<sup>1</sup>. Մ. Հերացի, *Ջերմանց մխիթարություն*, Վենետիկ, 1832, առաջաբան, էջ Ա:

<sup>2</sup>. Ղ. Հովնանյան, *Հետազոտությունք նախնեաց ռամկօրէնի վրայ*, հ. Ա, Վիեննա, 1897, էջ 112:

«Յաղագս կազմութեան մարդոյն» գիրքը<sup>3</sup> հայերենով ստեղծված առաջին կազմախոսական աշխատությունն է<sup>4</sup>: Այստեղ արտացոլված են մարդու մարմնի կառուցվածքի՝ ուղեղի և նյարդային համակարգի, զգայարանների, ներքին օրգանների, ոսկրերի, հոդերի, մկանների, անոթների մասին պատկերացումները:

Արաբական բժշկության հզոր ազդեցության ներքո չխուսափելով օտար փոխառություններից՝ Հերացին և Աբուսայիդը, օգտագործելով մեր լեզվի բառակազմական գրեթե բոլոր հնարավորությունները, միաժամանակ ստեղծեցին ու կիրառեցին զգալի թվով նորակազմություններ (այդ թվում՝ նաև բժշկական տերմիններ), գործածեցին նաև ժողովրդախոսակցական լեզվին և բարբառներին բնորոշ շատ ոճեր և դարձվածքներ: Հետագա դարերի բոլոր բժիշկները օգտվեցին ոչ միայն նրանց ստեղծած հարուստ բժշկագիտական ժառանգությունից, այլև բառապաշարից:

Ինչպես արդեն նշեցինք, XII դարի վերոհիշյալ բժշկարանները շարադրված են ժողովրդին հասկանալի լեզվով, իսկ ժողովրդական մտածողության անբախտելի մասն են կազմում դարձվածքները, որոնք անգամ բժշկագիտական նյութին յուրահատուկ համ ու հոտ են հաղորդում:

Ինչպես ժողովրդախոսակցական, այնպես էլ «*Ջերմանց մխիթարութիւն և Յաղագս կազմութեան մարդոյն*» բժշկարանների լեզվում զգալի թիվ են կազմում մարմնի մասերի անվանումներով բաղադրված դարձվածքները, որոնք առավել պատկերավոր նկարագրական ձևով են ներկայացնում մարդու օրգանիզմում կատարվող ֆիզիոլոգիական տարբեր երևույթները: Սույն զեկուցման շրջանակներում կփորձենք ներկայացնել մարմնի բաղկացուցիչ մասերի կամ

---

<sup>3</sup> **Աբուսայիդ**, Յաղագս կազմութեան մարդոյն, Ե., 1974: Ս. Վարդանյանի աշխատասիրությամբ և ռուսերեն թարգմանությամբ տպագրված այս բժշկարանը հայագիտական և բժշկական գրականության մեջ հայտնի է նաև «Մարդակազմություն» անվանումով: Շարադրանքում այսուհետև համառոտության նպատակով մենք ևս կկիրառենք այն:

<sup>4</sup> Տե՛ս **Վարդանյան Ս.**, Հայաստանի բժշկության պատմություն. հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը, Ե., 2000, էջ 125:

անդամների անունները ցույց տվող բառերով կազմված այն *նոր* դարձվածքները (նոր ասելով նկատի ունենք այն դարձվածքները, որոնք կիրառություն չունեն գրաբարում և միայն միջին հայերենում են հանդես գալիս), որոնք կիրառվել են նշված բժշկարաններում: Դրանք հիմնականում բաղադրված են *զույս, խելք, միտք, ուղեղ, երես, երակ, բերան, հոգի, սիրտ, փոր* գոյականներով:

Մարմնի անդամներից ամենից շատ դարձվածքներ են գործածվել *սիրտ* բառով: Մենք առանձնացրել և քննել ենք յոթը: Անդրադատնանք դրանց:

**Սիրտն անուշացնել** դարձվածքով Հերացին արտահայտել է «*հանգստացնել, ուրախացնել*» իմաստները, ինչպես՝ «և զքո զամենայն ջանք վասն սրտին արա՝ որ *անուշացնես զսիրտն* և խաղաղեցնես զտրտմութիւն»: «Եւ իւր ստածումն այս է, որ ամենայն դիմօք *անուշացնես և խաղաղես զսիրտն*»<sup>5</sup>: Պետք է նշենք, որ *սիրտն անուշացնել* դարձվածքը արձանագրված չէ ինչպես «Միջին հայերենի բառարան»-ում (այսուհետև՝ ՄՀԲ), այնպես էլ մյուս բառարաններում<sup>6</sup>:

Երկու բժշկարաններում էլ հաճախակի կիրառությամբ աչքի են ընկնում *սիրտն ելնել* և *ի սիրտ ելնել* դարձվածքները, որոնք հանդես են գալիս երկու իմաստով՝ 1. «*հուզվել*» և 2. «*զայրանալ*», ինչպես՝ «*Սիրտ ելնելն* և բարկութիւնն և ուժ բռնաւորութեան ի լեղոյն է:»<sup>7</sup>: «Իսկ զներքսէ պատճառն լինի որպէս տրտմելն կամ *ի սիրտ ելնելն* կամ սգալն» (ՄՀԶՄ 6): «Որ *ի սիրտ է ելէ՝ անուշացո*»: Եւ այլ լինի պատճառ հոգալն և տրտմելն, ահ և երկիւղն, և *սիրտ ելնելն*» (ՄՀԶՄ 15): «Վասն միօրեայ ջերմանն որ պատճառն *ի սիրտ ելնելոյն* լինի»: «Վասն միօրեայ

<sup>5</sup>. Մ. Հերացի, *Ջերմանց միփթարութիւն*, Վենետիկ, 1832, էջ 16: Այսուհետև էջերը կնշվեն փակագծերում՝ ՄՀԶՄ համառոտագրությամբ:

<sup>6</sup>. Դարձվածքների համար նայել ենք Ստ. Մալխասյանց, *Հայերէն բացատրական բառարան*, Ե., 1944, Ա. Մ. Սուքիասյան, *Հայոց լեզվի դարձուածարանական բառարան*, Ե., 1975, *Հայոց լեզվի բարբառային բառարան*, հհ.Ա.- Զ, Ե., 2001-2010, Պ. Ս. Բեղիբյան, *Հայերէն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան*, Ե., 2011.:

<sup>7</sup>. Աբուսայիդ, Յաղագս կազմութեան մարդոյն, Երևան, 1974, էջ 216: Այսուհետև էջերը կնշվեն փակագծերում՝ Աբուս. համառոտագրությամբ:

ջերմանն, որ պատճառն *ի սիրտը ելնելուն* լինի:» (ՄՀՁՄ 16): «...իւր պատճառն լինի տրտմութիւն և հոգս և ի *սիրտ ելանելն*» (ՄՀՁՄ 38):

Նշվածները ըստ էության նույն դարձվածքի տարբերակներն են, թեև ՄՀԲ-ն առանձին է բերում. նախդրով ձևի համար նշվում է «գայրանալ, բարկանալ», իսկ աննախդիր ձևի համար՝ «վրդովվել, հուզվել, գրգռվել, բարկանալ» իմաստները, ընդ որում առաջինի դեպքում բերվում են 13-րդ դարի բժշկարանների օրինակները, իսկ երկրորդի դեպքում չի նշվում Աբուսայիդի բժշկարանը<sup>8</sup>: *Միրտն ելնել* դարձվածքը գտնում ենք բարբառային բառարաններում, ինչն էլ մեզ հուշում է, որ այն բարբառներից պետք է անցած լինի<sup>9</sup>:

Հերացու բժշկարանում մեկ անգամ գտնում ենք *ի սիրտ հանել* դարձվածքը, որը նշանակում է «անհանգստացնել, հուզել». Եւ կամ իրք ասեն՝ որ հիւանդին դժար թուի, կամ *ի սիրտ հանեն* կամ վախցնեն հիւանդն» (ՄՀՁՄ 136): Այս դարձվածքը նշված եզակի օրինակով բերում է ՄՀԲ-ն:

Օրգանիզմիին բնորոշ երևույթներից մեկի՝ սրտխառնոցի համար Հերացին գործածել է բայական *սիրտն խառնակել* «սրտխառնոց զգալ» և անվանական *սրտին շարժել* «սրտխառնոց» դարձվածքները. «Այս հիւանդիս սկիզբն հիւանդութեան խափական դիպի և *սիրտն խառնըկի*» (ՄՀՁՄ 70): «Այլ այս ջերմս ծարաւ լինի խիստ, և նեղհոգութիւն շատ. *սրտին շարժել* լինի, և վերաբերութիւն մաղձի» (ՄՀՁՄ 91): Երկու դարձվածքներն էլ իբրև միջինհայերենյան արձանագրված են ՄՀԲ-ում, սակայն *սիրտն խառնակել*-ի համար օրինակները բերվում են 15-րդ դարի բժշկարաններից (Ա. Ամասիացի), իսկ Հերացու «Ջերմանց մխիթարութիւնը» չի հիշատակվում, *սրտին շարժել*-ի համար միայն ՄՀԲ-ն վկայակոչում է հենց Հերացուն:

<sup>8</sup>. Տե՛ս Ռ. Ղազարյան, Հ. Ավետիսյան, *Միջին հայերենի բառարան*, Ե., 2009, էջ 274 և էջ 703:

<sup>9</sup>. Տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, Կ. Ե., 2008, էջ 338:

*Սրտնեղ լինել* դարձվածքը՝ «նեղվել, սրտնեղել» մեկ անգամ կիրառել է Հերացին. «Իսկ թե ընդ յառաջի օր ընդ մեջ ջերմ է կալել... և *սրտնեղ լինի*, գիտացիր որ այն ջերմն ի խարտեշ մաղձին այրելոյն լինի» (ՄՀՁՄ 115): Նկատենք, որ գրաբարում ունենք սրան համարժեք համադրական *սրտնեղել* բայը<sup>10</sup>, միջին հայերենում՝ *սրտնեղ* ածականը՝ «վշտացած, սրտնեղած» իմաստով<sup>11</sup>, սակայն վերոնշյալ դարձվածքը արձանագրված չէ ՄՀԲ-ում, ինչպես նաև մյուս բառարաններում:

*Սիրտ* բառով վերջին դարձվածքը՝ *տանուտեր սրտին*, դարձվածք-շրջասություն է, որ վերաբերում է *ուղեղ* հասկացությանը: Վերջինս կիրառել է Աբուսայիդը. «Վասն զի ըղեղն հրամայող է և *տանուտեր սրտին* և սիրտն է թագաւոր է ամենայն անձինն» (Աբուս 122): Նշենք, որ Աբուսայիդի բժշկարանը աչքի է ընկնում դարձվածք շրջասություններով, երբ այս կամ այն օրգանի անվանումը տալու փոխարեն բժիշկը կիրառել է վերաիմաստավորված բառակապակցություն: Նման դարձվածքները դիպվածային բնույթ ունեն և տրամաբանական է, որ բառարաններում չեն ընդգրկվել: Դրանց մենք կանդրադառնանք :

Հերացու բժշկարանում *գլուխ* բառով կիրառվել է 2 դարձվածք՝ մեկը անվանական, մյուսը՝ բայական:

*Ելանել ի վեր ի գլուխն* դարձվածքը, որը մեկ անգամ է միայն գործածվել, նշանակում է «*գլխին խփել, հարբեցնել*». «և ի գինւոյ պատրաստել, մանաւանդ ի հին գինւոյ, զի շուտ *ելանել ի վեր ի գլուխն* » (ՄՀՁՄ 16): Նկատենք, որ գրաբարում ունենք *ի գլուխ ելանել* դարձվածքը, բայց այլ իմաստով՝ «հասնել, գլուխ գալ, ավարտվել»<sup>12</sup>, մինչդեռ «Ջերմանց մխիթարութիւն» գրքում գործ ունենք նոր

<sup>10</sup> .Տե՛ս Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Վենտիկ, 1836-1837, հ.2, էջ 765;

<sup>11</sup> Տե՛ս Ռ. Ղազարյան, Հ. Ավետիսյան, *Միջին հայերենի բառարան*, Ե., 2009, էջ 722:

<sup>12</sup> .Տե՛ս Նոր բառգիրք հայկազնեան լեզուի, Վենետիկ, 1836-37, հ. Ա, էջ 562: Ռ. Ղազարյան, *Գրաբարի դարձուածարանական բառարան*, Ե., 2012, էջ 114:

դարձվածքի հետ, ինչն էլ արձանագրում է ՄՀԲ-ն: Նկատենք, որ մյուս բառարաններում այս դարձվածքը արձանագրված չէ:

Հերացու բժշկարանում առատորեն գործածվել է *հիւանդութեան գլուխ* անվանական դարձվածքը, որով բժիշկը փորձել է արտահայտել «*ախտահարված մաս, հիվանդության օջախ*» հասկացությունը: Բերենք օրինակներ. «Իւր նշանն այն է, որ այն տեղիքն, որ *հիւանդութեան գլուխք* լինի, այտոց առնու »(73): « և տես եթէ բաղանիքն օգտէ, գիտացիր որ *հիւանդութեան գլուխքն* կայ և արձակի» (14). «այլ քիչ քիչ *զհիւանդութեան գլուխն* պարկեշտ դեղերով լուծմամբ ի մարմնոյն յարտաքս հանէ»: (33). «Եւ իւր ստածումն խիստ դժար է վասն այն, որ *հիւանդութեան գլուխն* բնութեանն յաղթեալ լինի» (33): «Իւր նշանն այն է որ այն տեղիքն, որ *հիւանդութեան գլուխք* լինի, այտոց առնու» (73): «Ապա թէ *հիւանդութեան գլուխն* ի ներքս ի յերակսն լինի, տուր զդեղերն որ զգոզն յորդորեն» (108): «և ի յամենայն շաբաթ աֆթիմոնին զհապն ի բանի պահէ, որ *զհիւանդութեան գլուխքն* ի մարմնոյն սրբէ:» (128):

*Հիվանդության գլուխ* դարձվածքը չի հանդիպում բառարաններից և ոչ մեկում, այդ թվում նաև ՄՀԲ-ում:

Բժշկարաններում զգալի թվով դարձվածքներ են գործածվել *ուղեղ* և դրան հոմանիշ *խելք, միտք* գոյականներով: Եվ այսպես.

*Ուղեղից ջուր խմել*՝ «*ուղեղից սնուցվել*». «Հանապազ ուղեղն զսիրտն տեսանէ և երբ այն փակուի, տնկի ցաւն, որ կոչի սքթայ, որ *սիրտն յուղեղէն ջուր չկարէ խմել*» (Աբուս 156):

*Խելքն աւերել* դարձվածքը գործածվել է «*ուշագնաց լինել*» իմաստով. «զերդ որ ոմանց ի ջերմերն գլխացաւութիւն հանդիպի, և ոմանց *խելքն աւերի*» (138), իսկ *խելքը ցրուած*-ը՝ «*անուշադիր*». «և այլ որ լեզուն սև լինի, և *խելքն ցրուած*» (ՄՀՁՄ 90):

**Աման խելաց** շրջասություն-դարձվածքը Աբուսայիդը կիրառել է «ուղեղ»-ի փոխարեն. «Արար աստուած զգլուխն մարդոյ գ մասն. զառաջինն արար *աման խելաց*, զերկրորդն արար աման յիշողութեան անդիճելեացն և զերրորդ մասն արար աման պահողութեան, որ ամենայն ինչ տեսանէ և իմանայ» (Աբուս 121):

Վերոնշյալ չորս դարձվածքներն էլ արձանագրված չեն ՄՀԲ-ում, այնպես էլ դարձվածաբանական և բարբառային բառարաններում:

*Միտք* գոյականով գործածվել են *մտաւ վարժիլ* «չափից դուրս մտավոր աշխատանքով զբաղվել» («Մտաւ վարժիլն հոգւոյն ահոկէ» (ՄՀՁՄ 18):) և *մտիկ դնել* «նայել» բայական դարձվածքները («Այլ դու մի՛ մտիկ դնես իւր նուպային» (ՄՀՁՄ 88):), որոնցից առաջինի համար ՄՀԲ-ն դարձյալ հղում է Հերացուն, իսկ *մտիկ դնելը* գործածվել է ինչպես հետագա դարերի բժշկարաննորում, այնպես էլ բարբառներում<sup>13</sup>:

**Կերակրի միտք** շրջասություն-դարձվածքը՝ «*ախորժակ*» իմաստով գտնում ենք Հերացու բժշկարանում. «Եւ *կերակրին միտքն* փակին և ողջնութիւն դժար ընդունի» (ՄՀՁՄ 54): «Եւ իւր նշանն այն է՝ որ ջերմ ի յար և *կերակրին միտքն* փակին» (ՄՀՁՄ 54): ՄՀԲ-ն վերջինիս համար վկայաբերում է հենց Հերացու աշխատանքը:

Ուշագրավ են հատկապես *հոգի*<sup>14</sup> բաղադրիչով ստեղծված անվանական դարձվածքները, որոնք գործածվել են և՛ Հերացու «Ջերմանց մխիթարութիւն» և՛ Աբուսայիդի «Յաղագս կազմութեան մարդոյ»<sup>15</sup> բժշկարաններում: Առանձին օրգանների և զգայարանների անվանումների փոխարեն բժշկապետը կիրառել է հետևյալ դարձվածք- շրջասությունները.

<sup>13</sup> . Տե՛ս Ռ. Ղազարյան, Հ. Ավետիսյան, *Միջին հայերենի բառարան*, Ե., 2009, էջ 540:

<sup>14</sup> *Հոգի* բաղադրիչով դարձվածքները ևս պայմանականորեն ներառել ենք մարմնի մասերի շարքում:

<sup>15</sup> . Աբուսայիդի բժշկարանում է գետեղված Մխիթար Հերացուն պատկանող «*Վասն շինուածոյ և յորինուածոյ աչացն*» պատառիկը, որտեղ էլ բժշկապետը կիրառել է *հոգի*- ով նույն դարձվածքները:

**Հոգի բնութեան** - լյարդ. «Եւ այն շոգին, որչափ ի լերդն է, անուանեն զնա *հոգի բնութեան*» (Աբու 187): «*հոգի բնութեան*, իւր տեղի և բնակարան լերդն է» (ՄՀՋՄ 3):

**Հոգի կենդանութեան** – սիրտ . «Ապա յիրմէն ի սիրտն երթայ և անդ անուանի *հոգի կենդանութեան* » (Աբու 187): «Բազարատ ասէ, թէ շատ տապելովն և խոնճելովն հոգւոյն տաքութիւնն իւր չափէն անցնի, և *հոգի կենդանութեան* և հոգի զգայութեան դատին և ահոկին»(28): «Ապա տաքնայ արիւնն ի հոն՝ և տաքցնէ զերակսն ... և երթայ ի սիրտն՝ և տաքցնէ *զհոգի կենդանութեանն*, որ ընծայէ զջերմն» ( 22):

**Տեսողական հոգի** - տեսողության զգայարան. «Այժմ յիշեմ *զտեսողական հոգին*, եթէ ուստից ընծայի և որպէս լինի իրովն տեսանելն» (Աբու 187): «Երթայ ի յաչսն և անդ անուանի *հոգի տեսողական* և կատարի տեսանելին» (Աբու 188):

Վերոնշյալ դարձվածք-ըջասություններից միայն *հոգի բնութեանն* է արձանագրված ՄՀԲ-ում, սակայն վկայակոչված է ոչ թե Աբուսայիդի աշխատանքը, այլ 15-րդ դարի բժշկապետ Ամիրդովլաթ Ամասիացու «Օգուտ բժշկութեան»-ը<sup>16</sup>:

Երկու բժշկարաններում էլ առատ կիրառությամբ աչքի է ընկնում գրաբարի *երակ հատանել* -ին<sup>17</sup> համարժեք **երակ առնել** դարձվածք, որը միջին հայերենում բժշկական տերմինի արժեք է ստացել և ունի «*արյուն վերցնել*», իմաստը: Բերենք օրինակներ. «Իսկ իւր ստածումն այս է, որ *երակ առնու* իւր դիմացի հակառակէն» (ՄՀՋՄ 23): «Ապա թէ այս հիւանդութեանս սկիզբն լինի ... ի բասիլիկէն *երակ առնու* »(ՄՀՋՄ 53): «Փօլս ասէ ի նոյն պատճառդ, եթէ *երակ առնուլն* և արիւն հանելն մեծ և օգտակար դեղ է այդ հիւանդութեանդ (ՄՀՋՄ 71): «Վասն որոյ բժշկապետքն հրամայել են ի գարնան ատուրքն *երակ առնել*» (Աբու 173):

<sup>16</sup> . Տե՛ս Ռ. Ղազարյան, Հ. Ավետիսյան, *Միջին հայերենի բառարան*, Ե., 2009, էջ 432:

<sup>17</sup> . Տե՛ս Ռ. Ղազարյան, *Գրաբարի դարձուածարանական բառարան*, Ե., 2012, էջ 78:



Հայերենի դարձվածքների ձևավորման գործում մարմնի մասերից աչքի է ընկնում նաև *երես* գոյականը: Վերջինովս Աբուսայիդը կիրառել է *երեսաց գոյնը երթալ* «գունատվել» դրավածքը. «Եւ մարդն, որ սքթայ հանդիպի, որպէս մեռած լինի, և գոյն երեսացն երթայ» (Աբուս 122): Նշենք, որ դարձվածքը լայն գործածություն ունի հայերենի բարբառներում և ժողովրդախոսակցական լեզվում<sup>18</sup>, սակայն ՄՀԲ-ում տեղ չի գտել:

Հերացու բժշկարանում մեկ անգամ կիրառված ենք գտնում միջին հայերենին բնորոշ<sup>19</sup> *յուլանց տալ* հարադիր բայը՝ «*հրել*» իմաստով, որն ակնհայտորեն դարձվածքի արժեք ունի: Վերջինիս հիմքում ընկած է *ուլն (ուղն, ոլն)* արմատը, որն ըստ Աճառյանի բնիկ հայերեն բառ է՝ հնիս. *ōlen* ձևից և նշանակում է «վիզ, պարանոց»<sup>20</sup>, իսկ *յուլանց տալ* հարադրավոր ձևը հանդես է գալիս նոր իմաստավորմամբ՝ «*հրել*» (հավանաբար սկզբում վզին տալով հրելն է նկատի առնվել): Նկատենք, որ այս բառակապակցությունը կա Ջուղայի բարբառում՝ «*թնով հրել, բորթել*» նշանակությամբ<sup>21</sup>, իսկ Կարնո բարբառում վերջինս նույն իմաստով գործածական է *ուլաս տալ* տարբերակով<sup>22</sup>:

«Ջերմանց մխիթարութիւն» երկում »յուլանց տալ«<sup>23</sup> դարձվածքով արտահայտվում է օրգանիզմից վնասակար մաղձը *հրելու, դուրս մղելու* իմաստը. «Եւ թանձրութեան և պղտորութեան պատճառն այն է, որ բնութիւնն զհաստ և դորկուտ պալղամն, որ զլիցկումն արար, *յուլանց տայ* և հանէ ընդ գոգն» (ՄՀՋՄ 81):

<sup>18</sup>. Տե՛ս Ստ. Մալխասեանց, *Հայերէն բացատրական բառարան*, Ե., 1944 ի. 1, էջ 579: Ա. Մ. Սուքիասյան, *Հայոց լեզվի դարձուածաբանական բառարան*, Ե., 1975, էջ 211, *Հայոց լեզվի բարբառայի բառարան*, հ. Ա, Ե., 2001, էջ 382:

<sup>19</sup>. Տե՛ս Հ. Աճառյան, *Հայերէն արմատական բառարան*, հ.3, Ե., 1977, էջ 592: *Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության*, հ. Ա, Ե., 1972 էջ 252:

<sup>20</sup>. Տե՛ս Հ. Աճառյան, նույն տեղում:

<sup>21</sup>. Տե՛ս Հ. Աճառյան, նույն տեղում:

<sup>22</sup>. Տե՛ս *Հայոց լեզվի բարբառայի բառարան*, հ. Զ, Ե., 2010, էջ 293:

ՄՀԲ-ն չի արձանագրում նշված դարձվածքը, փոխարենը միայն բերում է *ուշանս տալ ձևը*՝ «*վոնդել, հրել, մերժել*» իմաստներով՝ հղում անելով Երեմիա Մեղրեցու «Բառգիրք Հայոց»-ին<sup>23</sup>:

Փոր մարմնի մասով Հերացին կիրառել է *փորն կապ լինել / փորն կապել*՝ «*փորկապություն ունենալ*» բայական դարձվածքը. «Ապա թե *փորն կապ լինի*, տուր պատասկի ջուր կէս լիտր» (ՄՀԶՄ 117): «Նշանն այն է, որ *փորն չկապի*» (ՄՀԶՄ 147): Այլ պարտ է գիտենալ գղկին տէրն և գսլին յանկարծ ժամ մի ուրդի որ *կապի փորն*» (52):

ՄՀԲ-ում արձանագրված է, սակայն օրինակը բերված է ոչ թե Հերացուց, այլ 13-րդ դարի բժիշկ Գրիգորիսի «Քննութիւն յաղագս մարդոյ և նորին ցավոց» բժշկարանից:

---

<sup>23</sup> . Տե՛ս Ռ. Ղազարյան, Հ. Ավետիսյան, *Միջին հայերենի բառարան*, Ե., 2009, էջ 616: